

A photograph of a medical linear accelerator (LINAC) in a treatment room. A patient is lying on a table, and several staff members are visible in the background. The LINAC is a large, white, cylindrical machine with a circular opening at the end. The room is brightly lit with overhead lights.

Radiační onkologie- radioterapie

Doc.RNDr. Roman Kubínek, CSc.

Předmět: lékařská přístrojová technika

Historie radioterapie

Ionizující záření – základní léčebný prostředek (často se však používá v kombinaci s chemo a imuno-terapií).

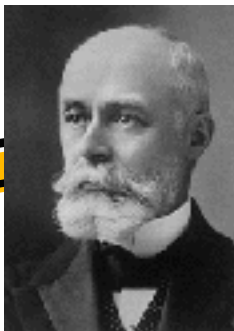
Základní objevy: rtg záření (X-ray) C.Roentgenem 1895, M.C. Sklodowskou-objev záření Ra a Po 1898

r.1930-zásady frakcionovaného záření (denní dávky) Coutardem

Objev umělého radioizotopu Co (při vývoji atomové bomby) přinesl levnější zdroj záření než je Radium a s větší energií (MeV)

Vývoj betatronu a lineárního urychlovače

Od 70.let 20.stol. rozvoj radiobiologie-kromě dávky, času, existují další faktory (buněčná reparace, repopulace, redistribuce v rámci buněčného cyklu atd.)

H.Becquerel
1896-
radioaktivita
Uranu

C.W.Roentgen
1895 -X-ray

M.C.Sklodovská

Působení a účinky ionizujícího záření na hmotu

Záření s nižší energií (do 10 keV)

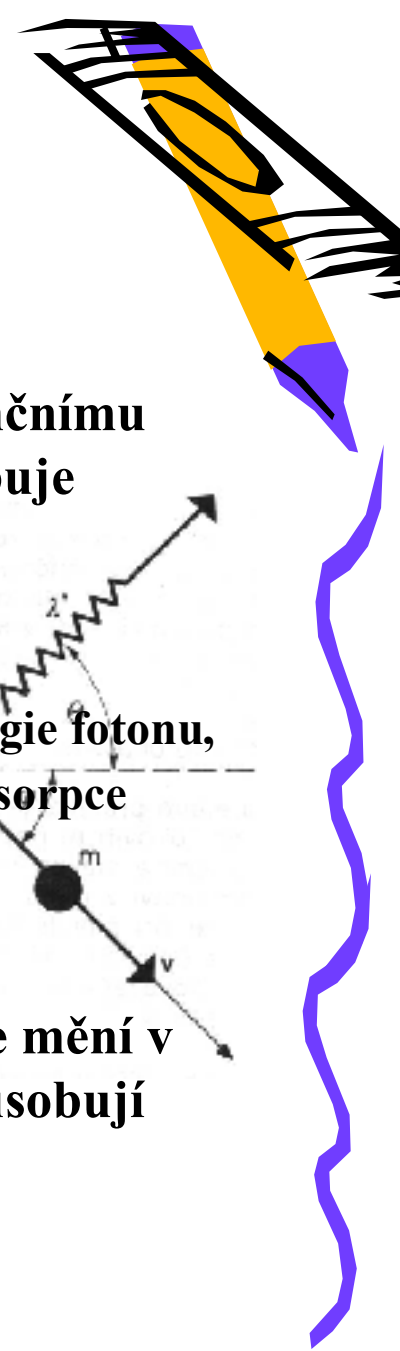
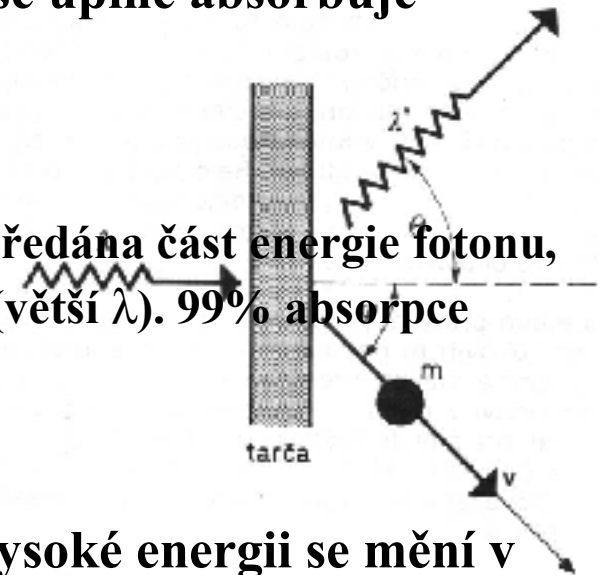
Fotoefekt - dopadající záření odevzdá veškerou energii valenčnímu elektronu, který je z atomu vyražen a záření se úplně absorbuje (vyražený fotoelektron ionizuje další atomy).

Záření s vyšší energií (nad 10 keV)

Comptonův rozptyl – valenčnímu elektronu je předána část energie fotonu, ten se odchýlí od původního směru s nižší energií (větší λ). 99% absorpce záření s energií 200 keV

Záření se supervoltážní energií (nad 1 MeV)

Tvorba dvojice pozitron-elektron - záření o vysoké energii se mění v atomu na pár e^+ a e^- s energií 1,02 MeV, tyto částice pak způsobují další ionizace

Působení a účinky ionizujícího záření na hmotu

Absorpce záření v látce je ovlivněno:

- druhem záření
- energií záření
- složením látky

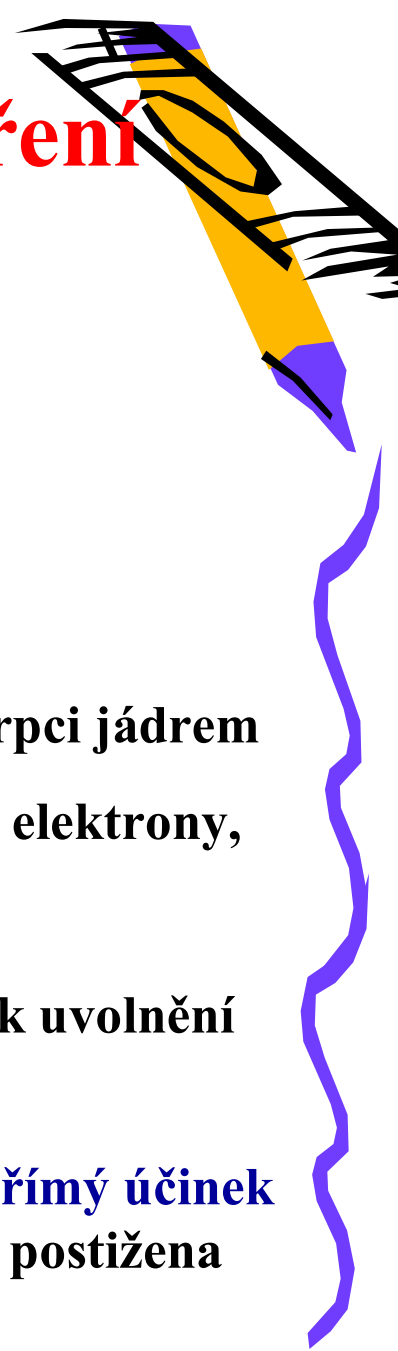
Po absorpci záření dochází: k excitaci, ionizaci a absorpci jádrem

Elektromagnetické záření ionizuje hmotu vyraženými elektrony,

Korpuskulární záření ionizuje hmotu přímo.

Neutronové záření reaguje s jádrem atomu a dochází k uvolnění fotonů, protonů, resp. α částic

Mechanismus působení záření na hmotu: přímý a nepřímý účinek (fyzikálně chemické a biochemické reakce). Nejvíce je postižena voda, bílkoviny, nukleové kyseliny a enzymy.

Radiosenzitivita

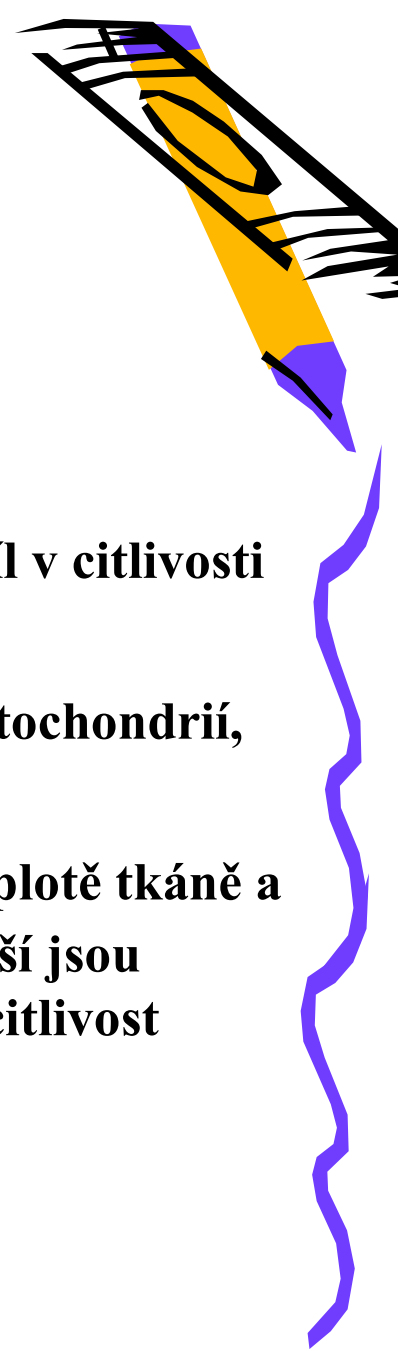
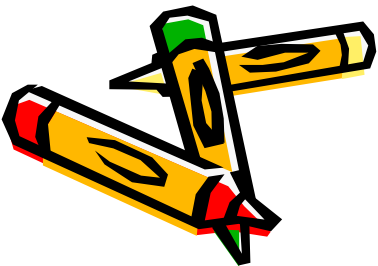
Absorbované ionizační záření působí na buňky a tkáně.

Velké dávky působí destruktivně na všechny buňky.

Nižší dávky vedou k postižení různého stupně-existuje rozdíl v citlivosti na záření.

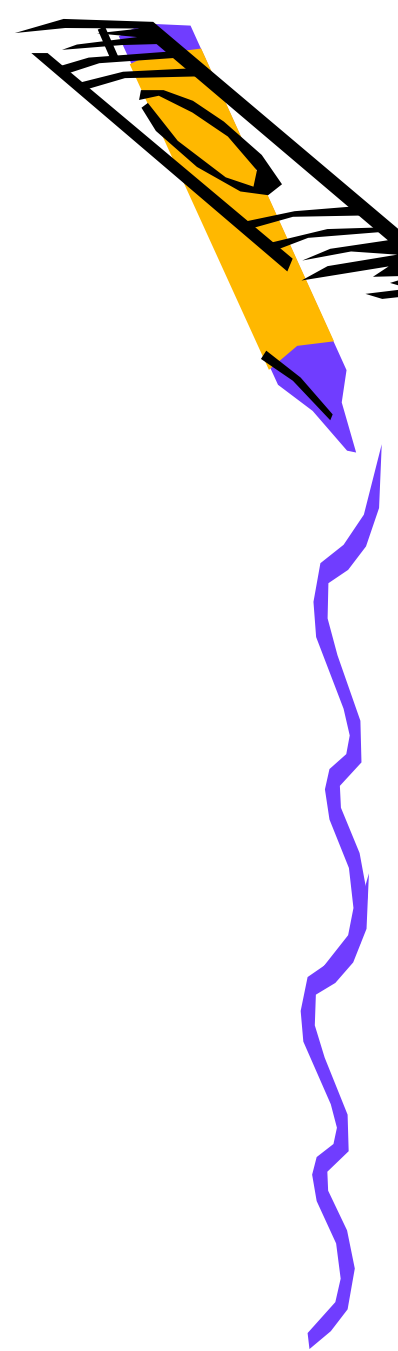
Radiosenzitivita je závislá na proliferační aktivitě, počtu mitochondrií, poměru cytoplasmy k objemu jádra.

Další faktory: dodávka O_2 , obsahu vody ve tkáni a okolí, teplotě tkáně a okolí, zvýšený metabolismus, prokrvení, věk pacienta (mladší jsou citlivější) a celkový zdravotní stav (špatná tělesná kondice=citlivost horší)

Radiosenzitivita tkání (od nejvyšší po nejnižší)

1. **Lymfatická tkáň**
2. **Buňky kostní dřeně**
3. **Epitel tenkého střeva**
4. **Zárodečné buňky – spermatogonie**
5. **Bazální vrstva epidermis**
6. **Endotel malých cév**
7. **Oční čočka**
8. **Ledviny, játra**
9. **Dospělá kost a chrupavka**
10. **Nervová tkáň, sval a vazivo**

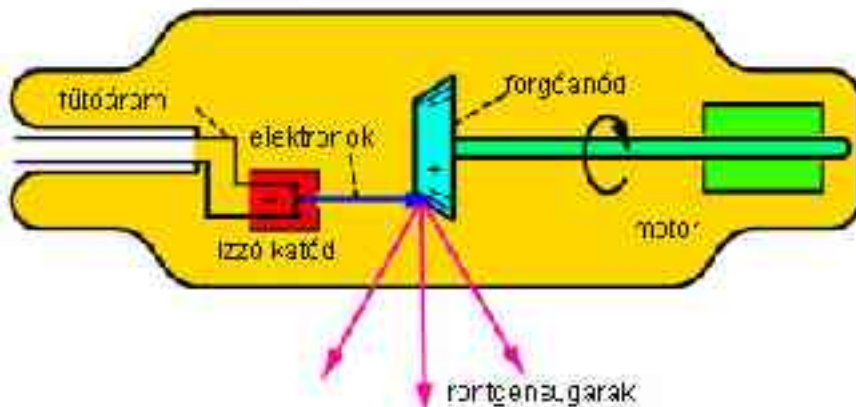
Zdroje ionizačního záření

Zdroje záření: - přístroje produkující ionizační záření
- radioaktivní látky

Ozařovací přístroje: 1- rentgenové

2- vysokoenergetické přístroje

Ad1) rtg.přístroje mají jako zdroj záření rentgenku, produkující záření o různé energii (měkké, tvrdé) což závisí na U na rentgence

Druhy rtg přístrojů

Buckyho lampa - napětí 10 kV. Paprsky se absorbují v hloubce 2 mm (léčba nenádorových kožních chorob)

Kontaktní přístroje pro léčení povrchových nádorových afekcí kůže a sliznic s rtg trubicí pro $U = 50-60$ kV (ozařují s malou vzdáleností od povrchu - označení O ohnisko K kůže, $OK = 5$ cm)

Hlubková (konvenční, ortovoltážní) terapie - $U = 200$ až 400 kV (nejčastěji $180-250$ kV). Dříve použití pro ozařování nádorů v hloubce těla. Dnes je nahrazeno **vysokovoltážní-vysokoenergetickou radioterapií** - přístroje s izotopovým zdrojem záření (^{60}Co , ^{137}Cs ,) a urychlovači částic (betatron, lineární urychlovače, cyklotron.)

Kobaltová bomba

Přístroj s náplní kobaltu využívá gama záření z ^{60}Co

Energie záření 1,17 a 1,33 MeV (přidružené záření β se filtruje a nepoužívá se).

Výměna zdroje 3-5 let, poločas rozpadu ^{60}Co $T_{1/2}=5,3$ roku

Ozařovací přístroj s cesiem - gama záření ^{137}Cs - $E=0.66$ MeV $T_{1/2}=33$ roku

Přístroj je na hranici ortovoltážní a vysokovoltážní radioterapie

Používá se k ozařování lokalit nehluboko uložených pod povrchem těla

Urychlovače

Betatron - produkuje **rychlé elektrony** (zrchnení probíhá po kruhové dráze v magnetickém poli).

Brzdění elektronů - **brzdné záření**

Lineární urychlovač - elektrony se urychlují přímočaře ve vakuové trubici (provozně jsou jednodušší než betatrony)

Cyklotrony - urychlovače protonů, mohou produkovat i neutronové záření

Radioizotopy

Přirozené radioaktivní látky - ^{226}Ra

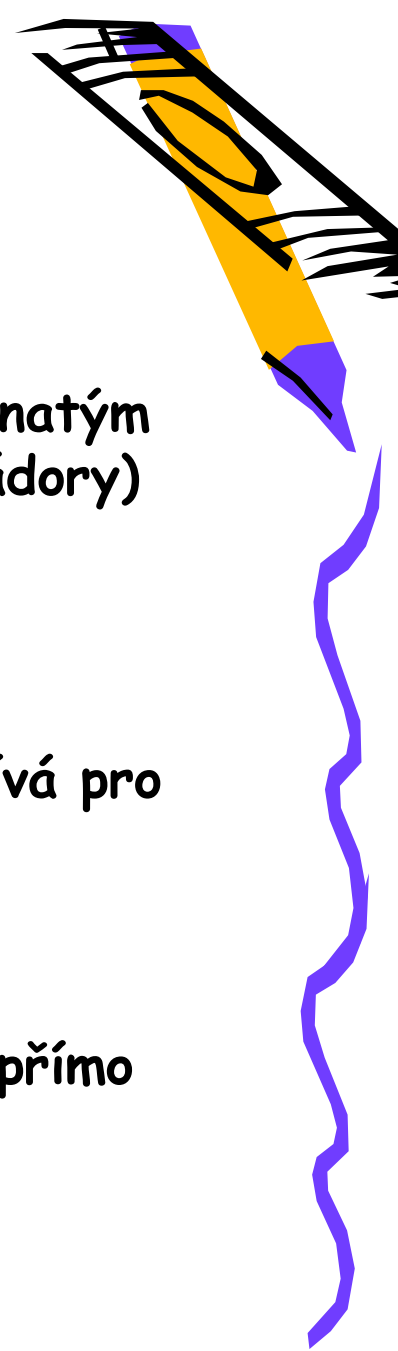
Radiofory - (tuby nebo jehly) jsou plněny síranem radnatým v pouzdře z platiny a iridia. (aplikace na povrchové nádory)

Umělé zářiče - radioaktivní kobalt ^{60}Co .

Zářiče ve tvaru jehel, perel, tub (podobně jako u Ra)

Radioaktivní zlato ^{198}Au jako **uzavřený zářič** se používá pro implantační (intersticiální) aplikaci. Koloid zlata jako **otevřený zářič** se aplikuje intrapleurálně nebo intralymfaticky.

^{182}Ta ve formě drátků podobně jako ^{192}Ir se vnáší přímo do nádoru očí

Výhody vysokoenergetické radioterapie

1. **Vyšší pronikavost** - umožňuje zvýšit procentuální hloubkové dávky a zajišťuje potřebnou dávku záření do ložiska
2. **Nevznikají silné kožní radiační reakce** - v podkoží však vznikají reakce po ozáření (5mm pod kůží)
3. **Vyrovnaná absorpce** - záření v kostech a měkkých tkáních. (u klasického rtg záření se záření podstatněji absorbuje v kostní tkáni a za kostmi se zeslabuje=poddávkování)
4. **Celkově snížená integrální dávka** - v důsledku menšího rozptylu záření do stran se zvyšuje tolerance na záření.

Radioterapeutické metody

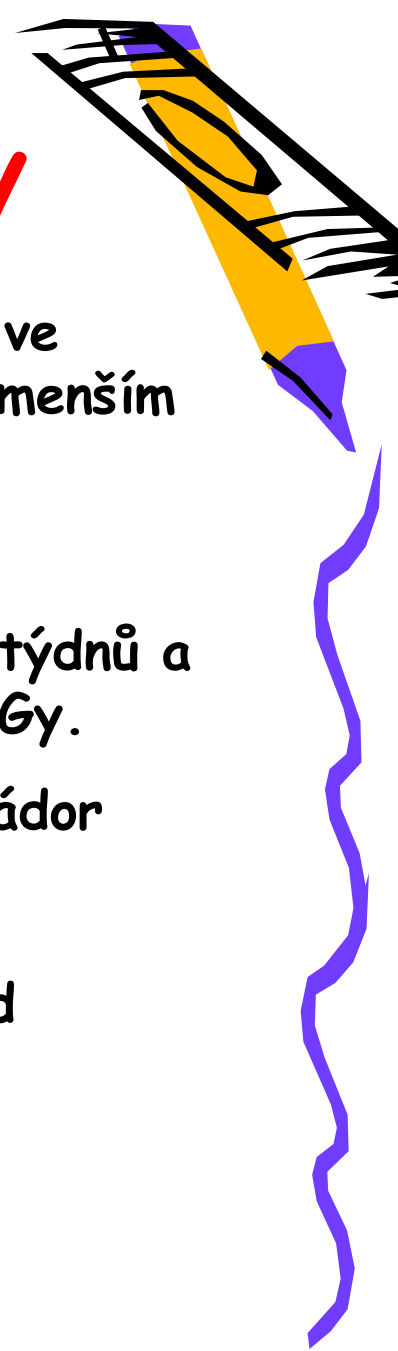
Základní požadavek = aplikace zvolené dávky do ložiska ve stanoveném čase při maximálním postižení ložiska a nejmenším poškození okolních tkání a celého rganismu vůbec.

Tumorózně letální (smrtelné) dávky: 40-70 Gy za 4-6 týdnů a frakcionaci 5x týdně s ložiskovou denní dávkou cca 10 Gy.

Paliativní radioterapie používá $\frac{2}{3}$ a $\frac{3}{4}$ dávek na celý nádor

Ozařování zevní (zdroj záření je v určité vzdálenosti od povrchu těla nebo je přiložen na ložisko)

Ozařování intrakavitální, intersticiální

Teleterapie (teleradioterapie)

Zdroj vzdálen více jak 5 cm od povrchu.

Svazek záření ze zdroje (rentgenka, kobaltový zářič) po filtraci kovovým filtrem je vymezen Pb clonou

Dávka dopadová - dávka dopadající na povrch těla

Dávka kožní - prochází kůží a tkáněmi

Dávka kožní - dávka v ložisku (nádoru)

Velikost dávky závisí na vzdálenosti daného místa (intenzity s 2 mocninou), absorpci ve tkáni, na množství sekundárního rozptylového záření (dostává se z okolních ozařovaných tkání)

Teleterapie (teleradioterapie)

Hlubková procentuální dávka = relativní vztah povrchové dávky kožní k hloubkové

Př: Chceme vpravit 60 Gy do hloubky 10 cm,

Při 33% hloubkové dávce a při ozáření z jednoho pole bude kůže zatížena dávkou 180 Gy. **To není možné** (tolerance kůže je 40 Gy). Je třeba použít více vstupních polí zatížených max. 40 Gy. Středů centrálních paprsků se schází v nádorovém ložisku (**metody křížového ohně - „křížák“**).

Ozařování z jednotlivých polí lze nahradit pohybem zdroje záření = **terapie rotační, pohybová, konvergentní**.

Frakcionované ozařování - lepší zotavení a repopulace buněk zdravé tkáně.

1,8-2 Gy(rtg,kobalt) 5 dní v týdnu do TLD 60-65 Gy

Brachyterapie

Zdroj záření je umístěn přímo k nádoru do přímého kontaktu
(vysoká koncentrace záření v ložisku)

Historie: 1901 v Paříži léčebné použití Ra na kožní nádory

1920 v Praze založen ústav radium terapie

1955 zavedeny do léčby i jiné zářiče (Ir, Au, Ta, Co, Cs)

Formy brachyterapie:

Radioizotopové aplikátory se zavádějí

h) Přímou do ložiska ve formě jehel

i) Povrchově ve formě „muláže“ kdy se přikládá na ložisko a okolí

j) Intrakavitálně aplikátory se zavádějí do tělesných dutin

Afterloading

Dodatečné zavedení zdroje záření do aplikátoru, který je nejprve umístěn do ložiska a jeho okolí

1. Fáze je neaktivní- zavedení dutého aplikátoru
2. Fáze je aktivní - zavedení vlastního zářiče (manuální nebo automatické)

Výhody a přednosti afterloadingu:

- Zvýšení přesnosti v terapii (neaktivní aplikátor, korekce..)
- Snížení rizika ozáření zdravotnického personálu (zcela odstraněno automatickým afterloadingem z jiné místnosti)

Frakcionalizace

Podle rozložení dávky v čase používáme:

- 2) Jednorázové ozáření (nádory kůže...)
- 3) Denní ozařování (konvenční frakcionace)
- 4) Hyperfrakcionace - vícekrát než jednou denně s nižší jednotlivou, ale s vyšší celkovou denní dávkou
- 5) Hypofrakcionace - méně než 5 frakcí týdně (neozářuje se každý den)
- 6) Akcelerovaná hyperfrakcionace - podobně jako hyperfrakcionace s dodáním TLD v podstatně kratší době než u konvenční radioterapie

Ozařovací protokol
Simulátor

